

نقش مولفه های اقتصاد مقاومتی در توسعه پایدار ج.ا.

سیداحمد رفیعیایی^۱

چکیده:

کشورهای غربی در گذشته با مداخله آشکار نظامی اهداف خود را در سایر کشورها عملی می ساختند، اکنون این عمل را با سیاست های تضعیف اقتصاد کشور مورد هدف، دنبال می کنند. ایالات متحده سال هاست با همراهی برخی کشورها از طریق تحریم های اقتصادی به دنبال پیگیری اهداف خود در ایران بوده و در سال های اخیر نیز به بهانه برنامه اتمی ایران در پی تنگ تر کردن فشار اقتصادی به دور ایران است. در چند سال اخیر و با شدت یافتن تحریم های یک جانبه و غیرانسانی غرب علیه ج.ا.، با هدف متوقف کردن برنامه های صلح آمیز هسته ای ایران، واژه جدید «اقتصاد مقاومتی» به ادبیات اقتصادی کشور اضافه و به فراخور حال و روز اقتصاد کشورمان مورد بحث قرار گرفته است.

هدف از انجام پژوهش حاضر، شناسایی نقش مولفه های اقتصاد مقاومتی در توسعه پایدار ج.ا. است و با این فرضیه که مولفه های اقتصادی از طریق تقویت فرهنگ کار، مردمی کردن اقتصاد، استفاده حداکثری از ظرفیت ها و تقویت روح خودباوری و خوداتکایی در توسعه پایدار نقش آفرینی می کنند، محقق به دنبال پاسخ به این سوال است که «نقش مولفه های اقتصاد مقاومتی در توسعه پایدار ج.ا. چیست؟»

روش تحقیق توصیفی - تحلیلی بوده است و جامعه آماری پژوهش شامل کارشناسان و مدیران معاونت اقتصادی وزارت کشور و سازمان برنامه ریزی ریاست جمهوری و به تعداد ۷۶ نفر می باشد. که به صورت تمار شمار انتخاب شدند. ابزار گردآوری اطلاعات، مطالعات میدانی و پرسشنامه محقق ساخته است. در تحلیل داده های حاصل از ابزار پژوهش طی برنامه SPSS استفاده شده است. روایی ابزار پژوهش از دید متخصصان با استفاده از روش دلفی مورد تایید قرار گرفته و پایایی ابزار نیز با استفاده از آزمون ضریب آلفای کرونباخ ۰/۹۲۲ تعیین گردیده است. نتایج پژوهش حاکی از آن است که، «فرهنگ کار و تولید از طریق افزایش تولید و ساخت مایحتاج مملکت، مردمی کردن اقتصاد از طریق افزایش حذف انحصار تولید و مشارکت عامه مردم در تولید، حمایت از تولید ملی از طریق تقویت تولید کنندگان داخلی و ارتقاء کیفی محصولات داخلی، اصلاح الگوی مصرف از طریق مصرف بهینه محصولات موجب تقویت، استفاده حداکثری از ظرفیت ها از طریق افزایش بهره وری و تولید، روح خودباوری و خود اتکائی از طریق تلاش برای تولید مایحتاج ملی و کاهش وابستگی به منابع خارجی موجب توسعه پایدار ج.ا. می گردد»

واژگان کلیدی: اقتصاد مقاومتی، توسعه پایدار، فرهنگ کار.

در چند سال اخیر و با شدت یافتن تحریم‌های یک جانبه و غیرانسانی غرب علیه جمهوری اسلامی ایران با هدف متوقف کردن برنامه‌های صلح آمیز هسته‌ای ایران، واژه جدید «اقتصاد مقاومتی» به ادبیات اقتصادی کشور اضافه و به فراخور حال و روز اقتصاد کشورمان مورد بحث قرار گرفته است.

این واژه اولین بار در دیدار کارآفرینان با مقام معظم رهبری در شهریور سال ۱۳۸۹ مطرح گردید. در همین دیدار، رهبر معظم انقلاب «اقتصاد مقاومتی» را معنا و مفهومی از کارآفرینی معرفی و برای نیاز اساسی کشور به کارآفرینی نیز دو دلیل «فشار اقتصادی دشمنان» و «آمادگی کشور برای جهش» را معرفی نمودند.

ایشان در دیدار با دانشجویان در سال ۱۳۸۹ فرمودند:

«اقتصاد مقاومتی یعنی آن اقتصادی که در شرایط فشار، در شرایط تحریم، در شرایط دشمنی‌ها و خصومت‌های شدید می‌تواند تعیین کننده رشد و شکوفایی کشور باشد.»

از آغاز ایجاد افکار اقتصادی، پایداری به عنوان یک مفهوم برنامه ریزی شناخته شد و به صورت گسترده ای برای امر تصمیم گیری و توسعه جوامع به کار رفت. کمیسیون برانت لندن^۱ مربوط به سازمان ملل یک تعریف عمومی و کاربردی از مفهوم پایداری تهیه نموده است. بر اساس این تعریف، توسعه پایدار عبارت است از فرایند تغییر در استخراج منابع، مسیر سرمایه گذاری ها و روندهای توسعه فناوری و تغییر نهادی، همساز و هماهنگ با قابلیت های موجود و آینده برای تأمین نیازها و برآورده ساختن آمال بشری (قدیری معصوم و همکاران، ۱۳۸۹: ۶). به طور کلی، توسعه پایدار عبارت است از توسعه اقتصادی که در دراز مدت تداوم داشته باشد. از این رو پایداری را به دو نوع ضعیف و قوی تقسیم بندی می کنند. این دو دیدگاه از پایداری به عنوان مرزهای بالا و پایین یا سخت و انعطاف پذیر مطرح می گردند که بایستی با شرایط خاص اقتصادی و زیست محیطی در بین این دو بازه نقطه مناسبی را جهت نیل به پایداری عملی پیدا نمود (علایی و یارعلی، ۱۳۸۸: ۶۷).

مدل رایج توسعه پایدار از سه حلقه مجزا ولی به هم پیوسته محیط، اجتماع و اقتصاد تشکیل شده است که البته در نهایت، هر کدام از این بخش‌ها منفک و مستقل از دیگری است (علی الحسابی و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۵۶).

۲- بیان مسأله:

در مباحث مربوط به پدافند غیرعامل پایداری به معنی ایجاد تعادل و پایداری بین عناصر تهاجمی، تهدیدکننده و دفاعی و همچنین تأمین قابلیت تداوم خدمت در شرایط تهدید می‌باشد؛ که می‌توان آسیب ناپذیری (حداقل آسیب پذیری کشور)، قابلیت اداره، پاسخگویی به نیازهای مردم، اداره دستگاه‌های حیاتی و حساس و آسیب ناپذیری سیستم دفاعی را نام برد.

در حقیقت آنچه که در رابطه با توسعه پایدار یک کشور مطرح می‌گردد نگاهی راهبردی به مقوله جنگ اقتصادی^۱ علیه کشور دارد. مفهوم جنگ اقتصادی عبارت است از بکارگیری ابزارهای اقتصادی در جهت فلج سازی و تضعیف نظام اقتصادی یک کشور که در نهایت منجر به ضعف قوای سیاسی و نظامی آن کشور گردد. جنگ اقتصادی یکی از موضوعات پایه در پدافند غیرعامل است که به لحاظ تأثیر چند وجهی بر حوزه‌های سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و... جامعه از اهمیت بالایی برخوردار است.

از دید پدافند غیرعامل سه مفهوم در زمینه جنگ اقتصادی وجود دارد: مفهوم اول تهاجم نظامی به اهداف اقتصادی و برهم زدن امنیت ملی کشور است.

مفهوم دوم تهاجم برای به دست آوردن منافع اقتصادی بود. به عبارت دیگر جنگیدن برای کسب اهداف اقتصادی.

مفهوم سوم تهاجم با ابزار اقتصادی بر علیه زیرساخت‌ها و مولفه‌های قدرت اقتصادی است. در تعریف قدرت ملی، یکی از مولفه‌های اصلی، قدرت اقتصادی هر کشوری است که این مولفه بخش اصلی توسعه پایدار کشور است. با توجه به این مولفه‌ها مشخص می‌شود که تمامی این مولفه‌ها درگیر مفهوم سوم از جنگ اقتصادی هستند. در این مفهوم استفاده از ابزارها و مولفه‌های اقتصادی در جهت ضربه وارد کردن به توسعه پایدار کشور و در نهایت بر علیه امنیت ملی کشور است. به عبارت دیگر در جنگ اقتصادی، اقتصاد کشور با اقتصاد کشوری دیگر درگیر می‌شود. با توجه به این موارد، جنگ اقتصادی عبارت است از مجموعه اقدامات عامدانه، خصمانه و اخلاف گرانه دشمن به جهت کاهش توان اقتصادی کشور به معنای کاهش قدرت ملی و افول توان ملی با هدف تغییر رفتار و یا تغییر ساختار در حکومت (جلالی فراهانی، ۱۳۹۱: ۳۳).

از همین رو از دیدگاه پدافند غیرعامل پایداری اقتصاد هر کشور که جزئی از قدرت اقتصادی آن کشور محسوب می‌شود به دلیل آن که ارتباطی مستقیم با پایداری توسعه

و در نهایت با امنیت ملی کشور پیدا می‌کند از اهمیت بالایی برخوردار بوده و حجم قابل توجهی از رویکردهای اقتصادی کشور را به خود اختصاص می‌دهد.

بر اساس مطالب بالا و عنایت به فرمایشات مقام معظم رهبری (مد ظله العالی) به عنوان تنها نظریه پرداز اقتصاد مقاومتی (به عنوان تنها راه مبارزه با جنگ اقتصادی دشمن)، مؤلفه‌های اصلی اقتصاد مقاومتی عبارتند از:

۱- تقویت فرهنگ کار و تولید ۲- مردمی کردن اقتصاد ۳- حمایت از تولید ملی ۴- اصلاح الگوی مصرف و پرهیز از اسراف ۵- استفاده حداکثری از همه ظرفیت‌ها ۶- روح خودباوری و خوداتکایی ((شبهستانی، ۱۳۹۳، ۷۴).

بنابراین نظر به اهمیت اقتصاد مقاومتی در ج.ا.ا، جنگ تمام عیار دشمنان نظام مقدس ج.ا.ا و از سویی دیگر لزوم ایجاد توسعه پایدار در هر کشوری، این سوال در ذهن محقق نقش بسته است که با وجود تاکیدات مقام معظم رهبری در رابطه با اجرای اقتصاد مقاومتی و تضاد ظاهری آن با توسعه اقتصادی، اقتصاد مقاومتی چگونه می‌تواند موجب توسعه پایدار در ج.ا.ا شود؟

۳- هدف تحقیق

شناخت نقش مولفه های اقتصاد مقاومتی در توسعه پایدار ج.ا.ا

۴- سؤال تحقیق

نقش مولفه های اقتصاد مقاومتی در توسعه پایدار ج.ا.ا چیست؟

۵- فرضیه تحقیق

مولفه های اقتصاد مقاومتی از طریق؛ تقویت فرهنگ کار، مردمی کردن اقتصاد، حمایت از تولید ملی، اصلاح الگوی مصرف، استفاده حداکثری از ظرفیت ها و تقویت روح خودباوری و خوداتکایی در توسعه پایدار در ج.ا.ا نقش آفرینی می کنند.

۶- متغیرهای تحقیق

متغیر مستقل: مولفه های اقتصاد مقاومتی

متغیر وابسته: توسعه پایدار

۷- مبانی نظری

۷-۱- اقتصاد مقاومتی

در چند سال اخیر و با شدت یافتن تحریم‌های یک جانبه و غیرانسانی غرب علیه جمهوری اسلامی ایران با هدف متوقف کردن برنامه‌های صلح آمیز هسته‌ای ایران، واژه

جدید «اقتصاد مقاومتی» به ادبیات اقتصادی کشور اضافه و به فراخور حال و روز اقتصاد کشورمان مورد بحث قرار گرفته است.

این واژه اولین بار در دیدار کارآفرینان با مقام معظم رهبری در شهریور سال ۱۳۸۹ مطرح گردید. در همین دیدار، رهبر معظم انقلاب «اقتصاد مقاومتی» را معنا و مفهومی از کارآفرینی معرفی و برای نیاز اساسی کشور به کارآفرینی نیز دو دلیل «فشار اقتصادی دشمنان» و «آمادگی کشور برای جهش» را معرفی نمودند.

برای مفهوم اقتصاد مقاومتی در همین مدت زمان کم، تعاریف متفاوتی ارائه شده که هر کدام از جنبه‌ای به این موضوع نگاه کرده‌اند. در این میان، تعریف جامع و کامل از اقتصاد مقاومتی را خود رهبر فرزانه انقلاب ارائه داده‌اند. ایشان در دیدار با دانشجویان فرمودند: «اقتصاد مقاومتی یعنی آن اقتصادی که در شرایط فشار، در شرایط تحریم، در شرایط دشمنی‌ها و خصومت‌های شدید می‌تواند تعیین کننده رشد و شکوفایی کشور باشد». اقتصاد مقاومتی را می‌توان چهار گونه تعریف نمود و چهار الگو از آن یا ترکیبی از همه آن‌ها را در کشور به عنوان پروژه‌هایی ملی پیگیری کرد.

۲-۷- اقتصاد موازی

تعریف اول از اقتصاد مقاومتی به مثابه «اقتصاد موازی» است؛ یعنی همان‌طور که انقلاب اسلامی با توجه به نیاز خود به نهادهایی با روحیه و عملکرد انقلابی، اقدام به تأسیس نهادهایی مانند کمیته امداد، جهاد سازندگی، سپاه پاسداران و بنیاد مسکن نمود، امروز نیز بایستی برای تأمین اهداف انقلاب، این پروژه را ادامه داده و تکمیل کند؛ چرا که انقلاب اسلامی به اقتصاد مقاومتی و به نهادهای مقاومتی در اقتصاد نیاز دارد که چه بسا ماهیتاً از عهده نهادهای رسمی اقتصادی بر نمی‌آید. پس باید نهادهایی موازی برای این کار ویژه ایجاد کند؛ یعنی ما در کشورمان به «اقتصاد پریم» نیاز داریم.

البته مهم‌ترین مشکل این الگو این است که حسب نیازهای خاص انقلاب اسلامی و در عرصه اجرا با سؤالات نوینی روبه‌رو خواهد بود، زیرا مثلاً هیچ تصویری از «بانک مرکزی موازی» در یک کشور و سامان‌بخشی به عرصه پولی-مالی کشور در دو لایه دولتی و عمومی وجود ندارد. اما باز هم منطقاً نمی‌توان این الگو را در زمره مدل‌های اداره نشدنی و غیر معقول به حساب آورد.

۳-۷- اقتصاد ترمیمی

تعریف دوم از اقتصاد مقاومتی عبارت از اقتصادی است که در پی «مقاوم‌سازی»، «آسیب

زدایی»، «خلل گیری» و «ترمیم» ساختارها و نهادهای فرسوده و ناکارآمد موجود اقتصادی است. یعنی اگر در رویکرد قبلی می‌گفتیم که فلان نهاد نمی‌تواند انتظارات ما را برآورده کند، در رویکرد جدید به دنبال آن هستیم که با باز تعریف سیاست‌های نهادهای موجود، کاری کنیم که انتظارات ما را برآورند.

۴-۷- اقتصاد دفاعی:

تعریف سوم از اقتصاد مقاومتی، متوجه «هجمه شناسی»، «آفندشناسی» و «پدافندشناسی» ما در برابر آن هجمه است. یعنی ما باید ابتدا بررسی کنیم که مخالفان ما حمله به اقتصاد ایران و اخلاص در آن را چگونه و با چه ابزارهایی صورت می‌دهند. بنابراین وقتی به اقتصاد مقاومتی دست یافته‌ایم که ابزارها و شیوه‌های هجمه دشمن را پیشاپیش شناخته باشیم و بر اساس آن‌ها استراتژی مقاومت خود را علیه آنان تدوین و اجرا کنیم. بدیهی است تا آفند دشمن شناخته نشود، مقاومت متناسب با آن نیز طراحی و اجرا نخواهد شد.

۵-۷- اقتصاد الگو:

چهارمین تعریف نیز این است که اساساً اقتصاد مقاومتی یک رویکرد کوتاه مدت سلبی و اقدامی صرفاً پدافندی نیست؛ بر خلاف سه تعریف قبلی که اقتصاد مقاومتی را یا پدافندی یا کوتاه مدت می‌دانستند، این رویکرد چشم‌اندازی کلان به اقتصاد جمهوری اسلامی ایران دارد و یک اقدام بلندمدت را شامل می‌شود. این تعریف هم که به نظر می‌رسد دور از دیدگاه‌های رهبر معظم انقلاب نیست، رویکردی ایجابی و دوراندیشانه دارد. در این رویکرد، ما در پی «اقتصاد ایده‌آلی» هستیم که هم اسلامی باشد و هم ما را به جایگاه اقتصاد اول منطقه برساند؛ اقتصادی که برای جهان اسلام الهام‌بخش و کارآمد بوده و زمینه‌ساز تشکیل «تمدن بزرگ اسلامی» باشد. بدین معنا اساساً در الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، یکی از مؤلفه‌های مهم الگو می‌باید متضمن مقاومت و تحقق آن باشد. در این مقوله است که اقتصاد مقاومتی مشتمل بر اقتصاد کارآفرینی و ریسک‌پذیری و نوآوری می‌شود (پیغمی، ۱۳۹۱، ۶۱).

اقتصاد مقاومتی تخصیص بهینه منابع، افزایش ظرفیت تولید ملی، بهبود فضای کسب و کار از طریق مدیریت سرمایه‌های انسانی، اجتماعی و فیزیکی به منظور تبدیل تهدیدها به فرصت است. مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) که از این پس به دیدگاه‌ها و بیانات ایشان در باب اقتصاد مقاومتی خواهیم پرداخت با اشاره به تحریم‌ها و فشارهای اقتصادی نظام سلطه می‌فرمایند: برای مقابله با این فشارها باید «اقتصاد مقاومتی واقعی» به وجود آوریم

که معنای واقعی کارآفرینی نیز همین است. (بیانات رهبری، ۱۳۸۹).

۶-۷- اقتصاد مقاومتی در بیانات رهبری

شاید بتوان گفت تنها نظریه پرداز اقتصاد مقاومتی رهبر فرزانه انقلاب اسلامی است، ایشان از سال ۱۳۹۱ تاکنون در فرمایشات خود به کرات به مسئله و لزوم توجه به اقتصاد مقاومتی اشاره فرمودند، بنابراین در این قسمت بیاناتی که معظم له (مدظله العالی) در حوزه اقتصاد مقاومتی ایراد فرمودند، به اختصار مطرح شده است.

بیانات در دیدار اعضای مجلس خبرگان رهبری (۱۳۹۲/۱۲/۱۵)

واقعیت دیگری که باید به آن توجه داشت، ظرفیت های بی شمار ملی است؛ که خوشبختانه مسئولین کشور، مسئولین دولتی - که من امکان این را داشتم که بالخصوص در این ایام با این ها ملاقات کنم - بعد از تشکیل دولت جدید، می بینم همه معترفند، معتقدند، واقفند، به ظرفیت های بی شمار داخلی کشور؛ که خب همین وجود این ظرفیت ها هم بحمدالله رهنمون شد که این حقیر و همفکران و همکاران و کمک ها، به این مسئله اقتصاد مقاومتی برسیم؛ والا اگر کشوری از ظرفیت داخلی محروم باشد، نمی تواند یک اقتصاد مقاوم به وجود بیاورد. اقتصاد مقاوم آن وقتی است که ما در داخل، ظرفیت داریم. با هر کدام از این مسئولین اقتصادی و مرتبط با این قضایا انسان می نشیند، می بیند این ها ظرفیت های داخلی فراوانی را می شمردند؛ این هم یک واقعیتی است که بسیار مهم است.

واقعیت دیگر این است که همین دشمن، از مقابله با ملت ایران و مقابله با نظام اسلامی عاجز است. دلیل عجز را اگر بخواهید، این است که چون نمی تواند مقابله کند، تحریم را آورده؛ والا اگر می توانست مقابله کند، تحریم چرا؟ دلیل بر اینکه تحریم هم فایده ندارد و نداشته است و نخواهد داشت، این است که مکرر تهدید نظامی می کند. خب، اگر می توانستند این ها با شیوه های متعارف و معمول دنیا این انقلاب را از بین ببرند و این ملت را به زانو در بیاورند، دیگر این تهدید و این فشار و این ها لازم نبود؛ و این تحریم هم جدید نیست و نشان هم دادند. خوشبختانه امروز با اتفاق نظری که مسئولان محترم دولت، هم رئیس جمهور محترم، هم وزرای مربوط، هم رؤسای دو قوه دیگر، روی مسئله اقتصاد مقاومتی کردند - که جای تقدیر و تشکر دارد از این ها؛ یعنی واقعاً استقبال کردند از این فکر؛ که البته خود آن ها هم در مجمع تشخیص، در مشورت دهی به این مسئله سهیم بودند، شریک بودند، بحث کردند روی این مسئله - خود این اتفاق نظر، نشان دهنده این است که این تحریمی که این ها ظالمانه و از روی بغض و عداوت و نفرت بر ملت ایران

تحمیل کردند، اثری نخواهد داشت و ان شاء الله این اقتصاد مقاومتی فائق خواهد آمد بر ترندهای آن‌ها. این هم یک واقعیت است.

تشکیل جلسه سران قوا در حضور رهبر انقلاب (۱۳۹۲/۱۲/۰۶)

من اشاره کنم به مسئله اقتصاد مقاومتی. مبانی اقتصاد مقاومتی و مجموعه سیاست‌های اقتصاد مقاومتی، تدوین شده است، برای مشورت فرستاده شده به مجمع تشخیص مصلحت، آنجا دارند بررسی می‌کنند. اقتصاد مقاومتی به معنای ریاضت اقتصادی نیست، به معنای در لاک خود رفتن نیست؛ یک معنای کاملاً معقول‌تر و عمیق‌تری دارد که قابل فهم و قابل دفاع است؛ و علاج هم همین است؛ ما باید بتوانیم یک اقتصادی را در کشور به وجود بیاوریم که در مقابل بحران‌ها و جزر و مدهای بین‌المللی مقاوم باشد، آسیب نبیند؛ این لازم است.

بیانات در دیدار دانشجویان (۱۳۹۲/۰۵/۰۶)

۷-۷- ابلاغ سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی توسط رهبر معظم انقلاب

مقام معظم رهبری با ابلاغ سیاست‌های کلی «اقتصاد مقاومتی»، تأکید کردند که اقتصاد مقاومتی خواهد توانست الگویی الهام‌بخش از نظام اقتصادی اسلام را عینیت بخشد و زمینه و فرصت مناسب را برای نقش‌آفرینی مردم و فعالان اقتصادی در تحقق حماسه اقتصادی فراهم کند.

حضرت آیت‌الله خامنه‌ای با ابلاغ سیاست‌های کلی «اقتصاد مقاومتی» بر اساس بند «۱» اصل ۱۱۰ قانون اساسی که پس از مشورت با مجمع تشخیص مصلحت نظام تعیین شده است، تأکید کردند: پیروی از الگوی علمی و بومی برآمده از فرهنگ انقلابی و اسلامی، عامل شکست و عقب‌نشینی دشمن در جنگ تحمیلی اقتصادی علیه ملت ایران خواهد شد، همچنین اقتصاد مقاومتی خواهد توانست در بحران‌های رو به افزایش جهانی، الگویی الهام‌بخش از نظام اقتصادی اسلام را عینیت بخشد و زمینه و فرصت مناسب را برای نقش‌آفرینی مردم و فعالان اقتصادی در تحقق حماسه اقتصادی فراهم کند.

۷-۸- سیاست‌گذاری مجلس برای اجرایی شدن اقتصاد مقاومتی

رئیس مجلس پس از ابلاغ سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی از سوی مقام معظم رهبری، مواردی را در همین راستا به نایب رئیس دوم مجلس، مرکز پژوهش‌ها، کمیسیون‌های تخصصی مجلس شورای اسلامی، رئیس کمیسیون ویژه حمایت از تولید ملی و اصل ۴۴ و دبیر کار گروه اقتصادی ابلاغ کرد.

موارد ابلاغ شده توسط رئیس مجلس به شرح زیر می باشد:

۱. نائب رئیس مجلس: سازوکار و نحوه اجرایی نمودن سیاست ها از طریق کمیسیون ها و مرکز پژوهش های مجلس را تدوین و جهت تصمیم گیری در هیأت رئیسه مجلس مطرح نماید.

رئیس مرکز پژوهش های مجلس: لازم است مرکز پژوهش های مجلس، معاونت ها و دفاتر مختلف مرکز را مکلف نماید تا مطالعات لازم جهت عملی نمودن سیاست های کلی اقتصاد مقاومتی را مدون کنند تا از طریق کمیسیون های تخصصی مجلس پیگیری شود.

۳. کمیسیون های تخصصی مجلس شورای اسلامی: لازم است محور کار کمیسیون ها اجرایی نمودن سیاست های کلی اقتصاد مقاومتی باشد و بر اساس آن بررسی لازم جهت تدوین قوانین مربوطه صورت گیرد. در این زمینه از مطالعات مرکز پژوهش ها و کارشناسان دولت و معاونت قوانین استفاده شود و کمیسیون های تخصصی برنامه ها برای اقدامات خود را ارائه نمایند.

۴. کمیسیون ویژه حمایت از تولید ملی و اصل ۴۴: به دلیل اهمیت موضوع، لازم است با همفکری کمیسیون های تخصصی و دولت، کمبودها و کاستی های قانونی مشخص و اولویت ها و پیشنهادات مربوطه هر چه سریع تر به مجلس تقدیم شود.

۵. کار گروه اقتصادی: نتیجه بررسی های مرکز پژوهش ها و کمیسیون های تخصصی و انجمن های علمی و فنی، برای ساماندهی امر در حوزه اقتصاد مقاومتی جهت تصمیم گیری ارائه گردد.

۷-۹- سیاست گذاری دولت برای اجرایی شدن اقتصاد مقاومتی

رئیس جمهور در نامه ای به معاون اول خود بر اقدامات لازم جهت جلب مشارکت گسترده همه نهادها و آحاد جامعه در فعالیتهای اقتصادی تاکید کرد.

رئیس جمهور پس از ابلاغ سیاست های کلی اقتصاد مقاومتی در نامه ای به معاون اول خود بر اقدامات لازم جهت جلب مشارکت گسترده همه نهادها و آحاد جامعه در فعالیتهای اقتصادی تاکید کرد.

متن نامه به شرح زیر است:

با عنایت به ابلاغ سیاست های کلی اقتصاد مقاومتی از سوی رهبر معظم انقلاب اسلامی، لازم است بی درنگ، اقدامات بایسته در جهت جلب مشارکت گسترده همه نهادها و آحاد

جامعه در فعالیتهای اقتصادی برای دستیابی به رشد پویا و تحقق اهداف سند چشم‌انداز بیست ساله ساماندهی شود. از این رو ضروری است:

- ۱- معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی رییس جمهور و وزارت امور اقتصادی و دارایی، پیشنهادهای لازم، نقشه راه و زمان‌بندی اجرای مواد ۲۴ گانه را تهیه و ارائه نمایند.
- ۲- کمیسیون‌های ذی‌ربط دولت، طرح‌ها و پیشنهادهای لازم را در اولویت رسیدگی قرار داده برای تصویب به هیأت وزیران ارائه دهند.
- ۳- بانک مرکزی، تدابیر پولی، اعتباری و ارزی متناسب با این سیاست‌ها را تهیه و در دستور کار شورای پول و اعتبار قرار دهد.
- ۴- وزارت صنعت، معدن و تجارت، وزارت نفت، وزارت جهاد کشاورزی و وزارت نیرو زمینه‌های لازم برای رشد بهره‌وری، حفظ و توسعه ظرفیتهای تولید و حمایت همه جانبه از صادرات کالاها و خدمات را فراهم کنند.
- ۵- وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، وزارت آموزش و پرورش و وزارت علوم و آموزش عالی، رسانه‌های کشور به ویژه رسانه ملی، با جلب مشارکت اندیشمندان، نویسندگان، هنرمندان در جهت تبیین اقتصاد مقاومتی و گفتمان سازی لازم برنامه‌ریزی و اقدام نمایند.
- ۶- معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری، وزارت علوم و آموزش عالی و دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی در مورد ساماندهی نظام ملی نوآوری و اجرای نقشه علمی کشور در جهت توسعه اقتصاد دانش بنیان، پیگیری و هماهنگی لازم را معمول دارند.
- ۷- ستاد مبارزه با فساد با همکاری دیگر قوا، اقدامات خود را در جهت شفاف‌سازی اقتصاد و جلوگیری از زمینه‌های فساد را با جدیت دنبال کند.
- ۸- در طراحی گام‌های اجرایی هدفمندسازی یارانه‌ها، افزایش تولید و بهره‌وری و ارتقاء شاخص‌های عدالت اجتماعی و تأمین امنیت غذا و درمان در اولویت قرار گیرد.
- ۹- وزارت امور خارجه تلاش‌های خود را در توسعه پیوندهای راهبردی و استفاده از دیپلماسی فعال در جهت تأمین حضور عزتمندانه ایران در اقتصاد جهانی در لغو محدودیت‌ها در چارچوب سیاست‌های نظام گسترش دهد.
- ۱۰- وزارت امور اقتصادی و دارایی، وزارت امور خارجه، وزارت صنعت، معدن و تجارت و دبیرخانه مناطق آزاد ویژه تجاری و صنعتی، اقدامات لازم برای تشویق سرمایه‌گذاری خارجی و گسترش و تسهیل تولید و صادرات را معمول دارند.
- ۱۱- ستاد هماهنگی اقتصادی دولت، با ایفای نقش ستاد اقتصاد مقاومتی کشور، هماهنگی

لازم در برنامه‌ها و سیاست‌ها را تأمین و اجرای آن را پیگیری نماید (خبرگزاری ایسنا، ۱۳۹۲).

۱۰-۷- ضروریات اقتصاد مقاومتی

از ضرورت اقتصاد مقاومتی می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱- نقش بی بدیل اقتصاد مقاوم و پایدار در بهبود جایگاه منطقه‌ای و بین‌المللی.

۲- ارتباط نزدیک اقتصاد مقاومتی با ضریب اقتدار و امنیت ملی.

۳- تحریم‌های سنگین و ظالمانه آمریکا و متحدانش.

۴- ظرفیت بالای اقتصاد مقاومتی در جهت خنثی سازی و یا کاهش آثار تحریمی.

۵- اتکای بیشتر به توانمندی‌های بالقوه و بالفعل داخلی و حرکت در مسیر استقلال اقتصادی.

۶- رهایی از اقتصاد تک محصولی و حرکت به سمت تنوع محصولات تولیدی در بخش‌های گوناگون (مثل صنعت، کشاورزی، فنی مهندسی، خدمات و ...).

برای تحقق ضروریات موجود می‌توان اقدامات زیر را انجام داد:

۱- تلاش برای تحقق سیاست‌های مندرج در بند ج از اصل ۴۴ قانون اساسی جهت مردمی نمودن اقتصاد.

۳- افزایش صادرات کالاهای غیر نفتی.

۴- حمایت از تولیدات داخلی (با اعطای تسهیلات به بنگاه‌های تولیدی، اعمال سیاست‌های تعرفه‌ای و ...).

۵- برقراری ارتباط مستمر بین صنعت و دانشگاه (از طریق حمایت از پروژه‌های دانش محور و مخترعان جوان و ...).

۶- ایجاد زمینه لازم برای محقق شدن فضای رقابت مطلوب اقتصادی.

۷- تربیت نیروی کار توانمند و متخصص داخلی.

۸- تلاش مراکز فرهنگی (نظیر رسانه‌ها و به ویژه رسانه ملی) برای بسترسازی فرهنگی و آشنایی مردم با ابعاد اقتصاد مقاومت.

مردم نیز باید:

۱- توجه ویژه به مصرف کالاهای داخلی با کیفیت یا در تراز کیفی کالاهای خارجی.

۲- پرهیز از فرهنگ ناپسند مصرف گرایی و مصرف زدگی.

۳- اجتناب از دامن زدن به تقاضاهای کاذب و غیرواقعی در اقتصاد.

(علی احمدی و همکاران، ۱۳۹۱، ۲۷).

در زیر، به تعدادی از راهکارهای که جهت رسیدن به اهداف «اقتصاد مقاومتی» اشاره می‌شود:

۱ - نقطه شروع اقتصاد مقاومتی، سیاست گذاری برای اصلاح الگوی مصرف است. مصرف، تولید را جهت می‌دهد و این دو در کنار هم، جهت سرمایه‌گذاری را مشخص می‌کنند. رونق تولید داخلی و کاستن از وارداتی که می‌تواند به افول و کم رونقی و توقف واحدهای تولیدی داخلی منجر شود، استقلال اقتصادی، قطع وابستگی به خارج، ارتقای تکنولوژی در سطح کلان‌تر شکل می‌گیرد البته باید به گونه‌ای عمل کرد که اقتصاد مقاومتی به معنای تحمیل فشار به مردم نباشد.

۲ - افزایش بهره‌وری در تولید، کاهش قیمت تمام شده تولیدات، کیفیت بهتر و خدمات بیشتر در رقابت با تولیدات خارجی و کاهش واردات، حمایت از تولید ملی به ویژه تولیدات راهبردی.

مدیریت و تنظیم واردات برای به حداقل رساندن نیاز کشور به ارز و حمایت از تولیدات داخل هدایت سیل نقدینگی موجود به سمت اقتصاد مولد و حذف ریشه‌های سوداگری در اقتصاد نظارت بر نحوه توزیع کالاها به ویژه کالاهای اساسی و ضروری اتخاذ راهبرد انقباض بودجه و مدیریت هزینه در کشور با اولویت گذاری‌ها، کاهش مصرف‌گرایی و به تعویق انداختن پروژه‌های ناتمام با اولویت‌های پایین داشتن بینش و نگرش مثبت به کسب و کار، ترجیحاً کسب و کارهای مولد نوآورانه جهت بهبود فضای کسب و کار و ایجاد محیط رقابتی با جلب مشارکت‌های مردمی و انحصار زدایی.

۳ - کاهش آمار بیکاری و خشکاندن ریشه‌های فقر و آسیب‌های اجتماعی ناشی از بیکاری در جامعه.

۴ - افزایش واردات «دانش فنی»، «خطوط تولید» و «ماشین‌آلات» در ازای کاهش واردات کالاهای مصرفی با توجه به اهمیت این نوع معاملات در عصر اطلاعات هم‌زمان با «تولید علم» و تولید «دانش فنی» و حمایت از «شرکت‌های دانش بنیان».

۵ - تبدیل «تهدیدها» به «فرصت‌ها» در روند تأمین کالاها به این معنا که به محض اعمال تحریم در برخی از کالاها، شکل‌دهی به عزم ملی در حوزه فناوری و صنعت و تجارت برای ایجاد «خودکفایی» کامل یا حداقل «خود اکتایی» در تولید و تأمین این اقلام لازمه اقتصاد مقاومتی است. نباید اجازه داد در مورد فشارها و تهدیدهای اقتصادی، بزرگنمایی

شود. ضمن آنکه تحریم «کاغذ پاره» نیست و نباید از آن استقبال کرد.

۶ - شکل گیری روحیه «جهاد اقتصادی»، «تولید ملی» و «حمیت ایرانی». ضمن آنکه برای تقویت اقتصادی ملی «دیپلماسی اقتصاد مقاومتی» نیز لازم است. هدف از این نوع دیپلماسی تبیین دستاوردهای اقتصاد مقاومتی در مقابل فشارهای وارده است. فشارها در مورد کالای مصرفی و شاخص های روزمره اقتصادی وارد می شود، ولی دستاوردهای مقاومت کشور، دستاوردهایی استراتژیک و بلندمدت هستند، همچون خودکفایی در تکنولوژی ها و فناوری های برتر (هسته ای) استقلال در سیاست خارجی و ...

۷ - خودداری از اسراف و ضایع کردن کالاها و ذخیره سازی کالاهای اساسی در ابعاد حجیم توسط دولت و انبارک های کوچک و هدایت شده و هوشمند توسط مردم (مانند کشور سوئیس) حتی در زمان صلح و آرامش جهت تأمین امنیت غذایی مردم. (عسگری، ۱۳۹۱: ۴).
۱۲-۷- مؤلفه های اقتصاد مقاومتی

در راستای تبیین مولفه های اقتصاد مقاومتی، مقام معظم رهبری (مدظله العالی) مواردی را به مسئولان و مردم ابلاغ فرمودند که در کتاب ها و مقالات مختلف دسته بندی هایی در راستای این فرامین انجام گرفته است.

- تقویت فرهنگ کار و تولید
- مردمی کردن اقتصاد
- حمایت از تولید ملی
- اصلاح الگوی مصرف و پرهیز از اسراف
- استفاده حداکثری از همه ظرفیت هایی
- روح خودباوری و خوداتکایی (شبستانی، ۱۳۹۳، ۷۴)

تقویت فرهنگ کار و تولید

علاوه بر ترویج و تبلیغ مفاهیم عام حوزه فرهنگ مقاومت، در حوزه اقتصادی نیز بایستی مفاهیم فرهنگی مناسبی بسط و توسعه یابد. ترجیح تولید بر واردات و خرید کالای داخلی مسأله مهمی است که در بسیاری موارد با موانع فرهنگی روبروست. نفی تکاثر در عین تبلیغ کار و تولید ثروت، نفی اسراف در عین ترویج مصرف میانه و... نیز بایستی محور توجه قرار گیرند. بایستی به لحاظ فرهنگی چنان مسأله مطرح شود که جهاد اقتصادی همانند جهاد نظامی مدنظر قرار گرفته و فعالیت مفید اقتصادی امر مجاهدت در راه خدا را داشته باشد. (شفیعا و همکاران، ۱۳۹۱، ۷۳).

اقتصاد نباید فقط دولتی باشد، مردم باید بیایند در صحنه، خب یک وقت ما به دولت انتقاد می‌کنیم که خصوصی سازی کنید. منظور از مردمی کردن اقتصاد واگذاری واحدهای کوچک تولیدی به بخش خصوصی یا به اصطلاح شبه دولتی نیست بلکه در تمام حوزه‌های اقتصادی باید این واگذاری‌ها به معنای حقیقی انجام شود.

تا زمانی که نتوانیم بخش مردمی اقتصاد خودمان را تقویت کرده و رونق ببخشیم قادر نخواهیم بود ارزش افزوده خود را تقویت کرده و گرایشی به مصرف کالاهای داخلی و قطع وابستگی‌ها داشته باشیم. مردمی سازی اقتصاد، ارتقاء مقاومت اقتصادی در برابر تحریم‌ها برای این کار، در گام اول می‌بایست توانمندسازی آحاد مردم در دستور کار قرار گیرد تا زمینه برای حضور موثر همه افراد در فعالیت‌های مولد اقتصادی فراهم شود.

یکی دیگر از ارکان اقتصاد مقاومتی، فعالیت‌های تولیدی بخش خصوصی می‌باشد. نهادها و مؤسسات بخش خصوصی با تولید کالا و محصولات باکیفیت، می‌توانند نیازها و خواسته‌های مردم را تأمین نمایند. کارکرد بخش خصوصی در کنار مردم معنا پیدا می‌کند تا گزینشی منطقی و ضروری از احتیاجات اقتصادی مردم صورت گیرد. (دانش جعفری، ۱۳۹۱، ۱۳۷).

حمایت از تولید ملی

اقتصاد مقاومتی با تولید ملی ارتباط عمیقی دارد. افزایش تولیدات داخلی موجب تقویت بنیان‌های اقتصاد مقاومتی می‌شود. با تولید محصولات و کالاهای بومی و ملی، فشارهای سیاسی و اقتصادی کاهش یافته و رشد و توسعه اقتصادی محقق می‌شود.

پرواضح است که مردم حق استفاده از کالای باکیفیت را دارند، ولی ترجیحاً باید کالای ساخت داخل را مصرف کنند و این امر نیازمند تحکیم نگاه علمی است، به نحوی که دست اندر کاران عرصه تولید، دولت دانشگاه‌ها حلقه ارتباط صمیمی و تعامل پایداری را باید با یکدیگر داشته باشند. زیرا صیانت از اعتبار تولید داخلی در عرصه جهانی وظیفه ملی و اسلامی است، و منافع زود گذر نباید منفعت ملی را به خطر بیندازد (چوپانی، ۱۳۹۱، ۲۹).

تنها راه رشد، توسعه و نمو نیروهای تولیدی ملت‌های ضعیف، حمایت از ایشان در مقابل رقابت خارجی است. ولی این حمایت، باید نه عمومی باشد و نه دائمی؛ بلکه باید به مرحله بسط و توسعه اقتصادی ممالک و پیدایش و نمو آنها محدود گردد (نهادندی ۱۳۵۲: ۲۴۹).

اصلاح الگوی مصرف و پرهیز از اسراف

اصلاح الگوی مصرف یکی دیگر از مطالب مهم است. خیلی از مصائبی که امروز بشر گرفتار

آن است در محیط زیست به خاطر افراط در مصرف می باشد. اگر ما متعادل از ذخایر و خزائن الهی که در اختیار ما قرار داده شده استفاده کنیم طبیعت هم توازن خودش را حفظ می کند و به اصطلاح عنصری که ما بهره برداری می کنیم، جایگزین و مرتب می شود و ما باز هم می توانیم بهره برداری کنیم. اما آن چیزی که امروز محیط زیست را بهم زده، بشر را اساساً در معرض نابودی کامل قرار داده و همه حیات با خطر آن تهدید می شود در روی زمین این اسراف می باشند، بیش از اندازه مصرف کردن و یا تبذیر و ریخت و پاش این هم دیگر توضیح نمی خواهد.

استفاده حد اکثری از همه ظرفیت ها

با وجود آنکه کشور ما از لحاظ منابع و امکانات محیطی و سرمایه های مادی و معنوی غنی می باشد، اما صرفه جویی و مصرف بهینه عاملی است که اهداف اقتصادی را با کمترین هزینه و در کوتاه ترین زمان مهیا می سازد. باید از منابع و امکانات مادی و معنوی استفاده حداکثری و بهره برداری بهینه نمود.

اما یکی از راهکارهای بهینه سازی و استفاده از حداکثر زمان و منابع عیب یابی قبل از اجرا است. بارها مشاهده شده است که پروژه ها با وجود به کارگیری مدیرانی زبده و کارآمد در نیمه راه متوقف شده و نیمه تمام رها شده است که این امر یکی از موارد مهم عدم مدیریت مصرف می باشد. (پیغامی، ۱۳۹۱، ۸۴).

روح خودباوری و خوداتکایی

باور داشته باشیم که می توانیم. باور داشته باشیم، اعتماد به نفس داشته باشیم. شما نگاه کنید به صنعت دفاعی، واقعاً حادثه ای مثال زدنی می باشد، در یک دهه یعنی دهه ۸۰ در صنعت دفاعی ایران معجزه شده است. چیزهایی که اصلاً نبوده و علم اولیه آن هم بعضاً نبوده در یک دهه ساخته شده است. می توانیم، واقعاً می توانیم که این کارها را انجام دهیم، در صورتی که خود را باور کنیم، این مسأله مهمی است.

۸- توسعه اقتصادی

مباحث توسعه اقتصادی از قرن هفدهم و هجدهم میلادی در کشورهای اروپایی مطرح گردید. فشار صنعتی شدن و رشد فناوری در این کشورها توأم با تصاحب بازار کشورهای ضعیف مستعمراتی باعث شد تا در زمانی کوتاه، شکاف بین دو قطب پیشرفته و عقب مانده

عمیق شده و دو طیف از کشورها در جهان شکل گیرد: کشورهای پیشرفته و کشورهای عقب مانده.

باید بین دو مفهوم “رشد اقتصادی” و “توسعه اقتصادی” تمایز قایل شد. رشد اقتصادی، مفهومی کمی است در حالیکه توسعه اقتصادی، مفهومی کیفی است. منابع مختلف رشد اقتصادی عبارتند: از افزایش بکارگیری نهاده‌ها (افزایش سرمایه یا نیروی کار)، افزایش کارآیی اقتصاد (افزایش بهره‌وری عوامل تولید) و بکارگیری ظرفیت‌های احتمالی خالی در اقتصاد. “توسعه اقتصادی” عبارتست از رشد همراه با افزایش ظرفیت‌های تولیدی اعم از ظرفیت‌های فیزیکی، انسانی و اجتماعی. در توسعه اقتصادی، رشد کمی تولید حاصل خواهد شد اما در کنار آن، نهادهای اجتماعی نیز متحول خواهند شد، نگرش‌ها تغییر خواهد کرد، توان بهره‌برداری از منابع موجود به صورت مستمر و پویا افزایش یافته، و هر روز نوآوری جدیدی انجام خواهد شد.

توسعه اقتصادی دو هدف اصلی دارد:

- افزایش ثروت و رفاه مردم جامعه
- ایجاد اشتغال، که هر دوی این اهداف در راستای عدالت اجتماعی است. نگاه به توسعه اقتصادی در کشورهای پیشرفته و کشورهای توسعه‌نیافته متفاوت است. در کشورهای توسعه‌یافته، هدف اصلی افزایش رفاه و امکانات مردم است در حالیکه در کشورهای عقب‌مانده، بیشتر ریشه‌کنی فقر و افزایش عدالت اجتماعی مدنظر است.

۱-۸- شاخص‌های توسعه اقتصادی

از جمله شاخص‌های توسعه اقتصادی یا سطح توسعه‌یافتگی می‌توان این موارد را برشمرد

الف. شاخص درآمد سرانه

ب. شاخص برابری قدرت خرید

ج. شاخص درآمد پایدار

۲-۸- پیامدهای توسعه اقتصادی

توسعه اقتصادی با تغییرات بنیادین در اقتصاد کشور همراه است. تعدادی از این تغییرات عبارت‌اند از:

- افزایش سهم صنعت و کاهش سهم کشاورزی در تولید ملی.
- افزایش شمار شهرنشینان و کاهش جمعیت روستایی.
- افزایش ثروت و رفاه مردم جامعه
- افزایش اشتغال (به‌روزی فر، ۱۳۸۳، ۶۸)

اقتصاد در تعریف تخصصی خود به فرایند تولید، توزیع و مصرف گفته می‌شود که هر یک مکمل دیگری است. بخش تولید که زیربنای اقتصاد است، به چگونگی روابط عوامل تولید اشاره دارد. عوامل تولید شامل تولید کننده و سرمایه (آب، زمین، اعتبار مالی و فناوری) می‌باشد. ترکیب بندی متعادل این عوامل، میزان بهره وری را تعیین و همراه با چگونگی ارتباط تولید کننده و مصرف کننده، پایداری نظام اقتصاد- بوم را تحت تأثیر قرار می‌دهد. برای پایداری یک نظام تولیدی، سازگاری عناصر حیاتی آن با شرایط محیطی نظیر نوع، میزان و زمان تولید برای بازار دارای اهمیت فراوان است (Midmore & Whittaker, 2000: 178). از شروع تفکرات اقتصادی، پایداری به عنوان یک مفهوم طرح ریزی پدیدار گردید و به طور وسیع برای برنامه‌ریزی و توسعه جوامع به کار رفت. در ادبیات تخصصی برنامه‌ریزی، مباحث کاربردی پیرامون مفهوم جدید پایداری همچنان ادامه دارد. تعریف پایداری در پاسخ به افکار اولیه اقتصادی رو به گسترش نهاد. به همان صورت بینش اقتصاددانان و برنامه‌ریزان بر روی این تکامل تأثیرگذار گردید و از این رو نیاز برای انتقال به یک دنیای پیشرفته نیز شناخته شد. دیدگاه برنامه ریزان معمولاً نسبت به اقتصاد دانان و محیط شناسان دارای ابهام کمتری می‌باشد، زیرا آنها بیشتر تمرکز خود را در حیطه‌های سیاستی متمرکز می‌نمایند. به خاطر وجود بحث پایداری در سطوح محلی، ملی و جهانی، حرکت آن به طور سریع به سمت خط فکری و سیاست‌های توسعه‌ای جامعه است (بریم نژاد، ۱۳۸۵: ۲۷).

وضعیت پایدار اقتصادی شامل شرایطی است که در آن کل جمعیت و کل موجودی ثروت مادی به طور ثابت در یک سطح مطلوب و یا کمترین نرخ میزان محصولات نگهداری شود. در اینجا شاید پاسخ به یک سوال اهمیت این موضوع را بیشتر آشکار کند: چرا ایجاد وضعیت پایدار الزامی است؟

پاسخ به این سوال، دلایل ارائه شده توسط اقتصاددانان سنتی نیست که افزایش درآمد و بهره را باعث حذف سود نهایی و مشوق پیشرفت بیشتر می‌دانستند، بلکه مساله مهم محدود بودن منابع جهان و زیست بوم است که باید در وضعیتی پایدار بماند. اقتصاد انسانی زیرمجموعه‌ای از زیست بوم با وضعیت پایدار است بنابراین در یک سطح و در یک دوره زمانی، این زیرسامانه نیز باید حداقل در ابعاد طبیعی و ثروت طبیعی به پایداری برسد (پورجعفر و همکاران، ۱۳۹۰: ۳۲). از همین رو اقتصاد پایدار به تداوم و پایداری تولید و درآمد،

مقاومت در برابر چالش‌های اقتصادی، اجتماعی و طبیعی اشاره دارد (شایان و همکاران، ۱۳۹۱: ۷۳). همان نکته‌ای که در مباحث پدافند غیرعامل^۱ مورد تأکید است. در مباحث مربوط به پدافند غیرعامل پایداری به معنی ایجاد تعادل و پایداری بین عناصر تهاجمی، تهدیدکننده و دفاعی و همچنین تأمین قابلیت تداوم خدمت در شرایط تهدید می‌باشد؛ که می‌توان آسیب‌ناپذیری (حداقل آسیب‌پذیری کشور)، قابلیت اداره، پاسخگویی به نیازهای مردم، اداره دستگاه‌های حیاتی و حساس و آسیب‌ناپذیری سیستم دفاعی را نام برد که شامل موارد زیر می‌باشد:

- آسیب‌ناپذیری زیرساخت‌های حیاتی کشور در برابر تهدید آمریکا و یا تعیین حداقل آسیب‌پذیری و تداوم کارایی در حد مناسب در زیرساخت‌های حیاتی و حساس مد نظر قرار گیرد.

- قدرت و قابلیت تداوم و استمرار خدمات اساسی و ضروری کشور در شرایط تهدیدات نیز از عناصر عمده پایداری می‌باشد که در این رابطه آستانه تحمل ملی در برابر تهدید از شاخص‌های عمده و مهم آن می‌باشد.

- قدرت و ظرفیت اداره و مدیریت دولت نسبت به اداره کشور و مردم، در شرایط تهدیدات به صورت قابل قبول (جلالی، ۱۳۹۰: ۱۱).

در حقیقت آنچه که در رابطه با پایداری اقتصاد یک کشور مطرح می‌گردد نگاهی راهبردی به مقوله جنگ اقتصادی^۲ علیه کشور دارد. مفهوم جنگ اقتصادی عبارت است از بکارگیری ابزارهای اقتصادی در جهت فلج‌سازی و تضعیف نظام اقتصادی یک کشور که در نهایت منجر به ضعف قوای سیاسی و نظامی آن کشور گردد. جنگ اقتصادی شامل محاصره و پیگیری قاچاق کالا میان کشورهای متخاصم می‌باشد که در زمان نبرد پلوپونشیان^۳ در یونان باستان بارها تمرین و اجرا شده و در عصر کنونی این رویه به صورت اعمال فشار بر کشورها در حال گسترش است. جنگ اقتصادی یکی از موضوعات پایه در پدافند غیرعامل است که به لحاظ تأثیر چند وجهی بر حوزه‌های سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و... جامعه از اهمیت بالایی برخوردار است. از همین رو از دیدگاه پدافند غیرعامل پایداری اقتصاد هر کشور که جزئی از قدرت اقتصادی آن کشور محسوب می‌شود به دلیل آن که ارتباطی مستقیم با امنیت ملی کشور پیدا می‌کند از اهمیت بالایی برخوردار بوده و حجم قابل توجهی از فعالیت‌های اقتصادی کشور را به خود اختصاص می‌دهد. (جلالی فراهانی، ۱۳۹۱: ۳۳).

1. Passive Defense
2. Economic War
3. Peloponnesian War

۹-۱- تعریف پایداری و اقتصاد پایدار

از آغاز ایجاد افکار اقتصادی و زیست-محیطی، پایداری به عنوان یک مفهوم برنامه‌ریزی شناخته شد و به صورت گسترده‌ای برای امر تصمیم‌گیری و توسعه جوامع به کار رفت. در ادبیات تخصصی برنامه‌ریزی، مباحث پیرامون پیامدهای سیاستی و مفهوم اخلاقی جدید پایداری، با کوشش‌های مداوم برای یک تعریف مناسب از عبارت پایداری همراه شده است. کمیسیون برانت لند^۱ مربوط به سازمان ملل یک تعریف عمومی و کاربردی تهیه نمود. بر اساس این تعریف، توسعه پایدار عبارت است از فرایند تغییر در استخراج منابع، مسیر سرمایه‌گذاری‌ها و روندهای توسعه فناوری و تغییر نهادی، هم‌ساز و هماهنگ با قابلیت‌های موجود و آینده برای تأمین نیازها و برآورده ساختن آمال بشری (قدیری معصوم و همکاران، ۱۳۸۹: ۶). نویسندگان اولیه به طور مداوم تلاش می‌کردند تا این تعریف، ترکیبی از مسائل محیطی، اقتصادی و اجتماعی باشد تا بتواند یک روش «پایدار» ایجاد نماید. در سال ۱۹۸۷، کمیسیون برانت لند با انتشار گزارش «آینده مشترک ما» بحث پایداری را وارد سیاست‌های بین‌المللی نمود. اگر چه به نحوه نام‌گذاری آن تا اندازه‌ای انتقاد وارد شد اما با این حال این گزارش، اولین تعریف معتبر در مورد توسعه پایدار را ارائه داد. بر اساس این گزارش، در توسعه پایدار یک جامعه بایستی «مطمئن شویم که احتیاجات نسل امروز تأمین گردد؛ بدون اینکه توانایی نسل‌های آتی برای رسیدن به احتیاجاتشان از بین برود. در توسعه پایدار لازم است که به همه نیازهای اساسی دست یابیم و فرصت‌ها را به گونه‌ای تمدید نماییم تا قادر شویم که آرمان‌های افراد برای رسیدن به یک زندگی بهتر را تحقق بخشیم». در انتهای دهه ۱۹۸۰، حدود سی نفر متخصص در امر طراحی محیطی و اجتماعی، یک هفته از وقت خود را بر روی طراحی کلمه «پایدار» صرف نمودند و به این نتیجه رسیدند که «پایداری به معنی جواب‌های مختلف برای نواحی گوناگون» است. یافته‌های منتشر نشده آنها یعنی «جوامع پایدار؛ یک طرح ترکیبی جدی برای شهرها، حومه و شهرک‌ها» دارای طرفداران زیادی شد، اگر چه هنوز این تعریف پایداری یعنی: «پایداری به این معنی است که استفاده از انرژی و مواد در یک ناحیه شهری در توازن با ناحیه‌ای باشد که قادر است به طور مداوم از طریق فرآیندهای طبیعی مانند فتوسنتز، تجزیه بیولوژیکی و فرآیندهای بیوشیمیایی که از حیات حمایت می‌کنند، این مواد را عرضه نمایند» نیز بسیار مورد استفاده قرار می‌گیرد (بریم نژاد، ۱۳۸۵: ۳۰). بر اساس این تعریف قبل از این که هر جامعه‌ای بتواند به پایداری برسد، عدالت بین نسل‌ها و درون

نسل‌ها را باید تأمین کند. توسعه اقتصادی و اجتماعی باید به گونه‌ای تحقق پذیرد که در هر زمان که بر نسل‌های آینده هزینه‌ای تحمیل شود، اثرات فعالیت‌های اقتصادی را به حداقل برساند. بنابراین به طور کلی، توسعه پایدار عبارت است از توسعه اقتصادی که در دراز مدت تداوم داشته باشد. از این رو پایداری را به دو نوع ضعیف و قوی تقسیم‌بندی می‌کنند. در دیدگاه پایداری ضعیف، محیط زیست را نمی‌توان جزئی مستقل که نیازمند به طرز نگرش و برخورد خاصی است در نظر گرفت، بلکه محیط زیست نیز صرفاً شکل دیگری از سرمایه است. در مقابل، در دیدگاه پایداری قوی، جایگزینی کامل بین شکل‌های مختلف سرمایه، فرضیه معتبری نیست. برخی از سرمایه‌های طبیعی را نمی‌توان با سرمایه‌های مصنوعی جایگزین نمود. به عنوان مثال آب به عنوان یک سرمایه طبیعی برای بقای بشر ضروری است و امکان جایگزینی آن وجود ندارد. بر اساس این دیدگاه درجه بسیار بالایی از پایداری بین تمام شکل‌های سرمایه اعم از فیزیکی، انسانی و طبیعی وجود دارد. مشخص است که تعاریف ارائه شده از این دو دیدگاه برای پایداری با یکدیگر متفاوت است زیرا به ایدئولوژی‌های مختلف زیست محیطی مرتبط هستند. این دو دیدگاه از پایداری به عنوان مرزهای بالا و پایین یا سخت و انعطاف پذیر مطرح می‌گردند که بایستی با شرایط خاص اقتصادی و زیست محیطی در بین این دو بازه نقطه مناسبی را جهت نیل به پایداری عملی پیدا نمود (علایی و یارعلی، ۱۳۸۸: ۶۷).

در مجموع با در نظر گرفتن مفهوم پایداری از دید کمیسیون برانت لند، توسعه اقتصادی پایدار مستلزم تغییر شکل از مفهوم «زیست بوم-محور پایداری کالبدی و حفاظت طبیعی» به زمینه اقتصادی و اجتماعی توسعه است. در این تعریف فرض بر این است که محیط زیست و اقتصاد نمی‌توانند از هم مجزا باشند، بلکه اجزای وابسته به هم در یک نظام پیچیده و پویا به شمار می‌روند (Hopwood & etal, 2005: 45).

۱۰- مقایسه تطبیقی مولفه‌ها و زیر مولفه‌های اقتصاد مقاومتی و تاثیر آن در توسعه پایدار:

در جدول زیر، زیر مولفه‌های اقتصاد مقاومتی در چهل عنوان و زیر مولفه‌های توسعه پایدار در سه عنوان (پایداری اقتصادی، پایداری اجتماعی و پایداری زیست محیطی) بیان و نقش زیر مولفه‌های اقتصاد مقاومتی در توسعه پایدار ج.ا.ا و براساس نظر خبرگان و متخصصین درج گردیده است.

شماره سوال	عنوان زیر مولفه اقتصاد مقاومتی	تاثیر در توسعه پایدار، در حد زیاد و خیلی زیاد (درصد)	عنوان زیر مولفه توسعه پایدار
۱	ایجاد فرصت های تولیدی برای مردم در رفع وابستگی های اقتصادی	۹۰/۷۹	پایداری اقتصادی
۲	ایجاد فرصت های مساوی برای کلیه افراد در کسب جایگاه های مدیریت های اجرایی و عملیاتی	۹۸/۳	پایداری اجتماعی
۳	به کار گیری علم و ثروت در جهت حرکت به سمت خود اتکائی	۸۲/۵	پایداری اجتماعی
۴	حمایت از پژوهشگران بخش صنعت با هدف افزایش خودباوری و بهره مندی از توان و تجربه آنان	۱۰۰	پایداری اجتماعی
۵	تلاش در جهت تولید داخلی متنوع و با کیفیت	۱۰۰	پایداری اقتصادی
۶	تلاش در جهت تولید علم با هدف کاهش وابستگی اقتصادی	۸۹/۴۷	پایداری اقتصادی
۷	برگزاری کارگاه آموزشی برای تغییر و ایجاد نگرش در جوانان	۹۸/۳	پایداری اجتماعی
۸	تلاش در جهت القای باور ما می توانیم در جامعه	۸۱/۲۶	پایداری اجتماعی
۹	توجه به تولید تجهیزات استاندارد با هدف صرفه جویی و کاهش در مصرف انرژی	۹۲/۲۱	پایداری اقتصادی
۱۰	تلاش در جهت اعتلای کشور با رویکرد استعداد یابی و فعالسازی استعداد های ملی	۱۰۰	پایداری اجتماعی
۱۱	برنامه ریزی برای بهره برداری و ارتقاء و بکار گیری ظرفیت های درونی	۱۰۰	پایداری اجتماعی
۱۲	برنامه ریزی و عیب یابی پروژه های نیمه کاره و رها شده و اتمام آنها	۱۰۰	پایداری اقتصادی
۱۳	استفاده از ظرفیت های خالی صنایع و تولیدات موجود از جمله تجهیزات و امکانات کارگاهی	۸۲/۹	پایداری اقتصادی
۱۴	ارتقاء مدیریت مصرف و دوری از بی انضباطی مالی و اقتصادی	۷۵	پایداری اقتصادی

شماره سوال	عنوان زیر مولفه اقتصاد مقاومتی	تأثیر در توسعه پایدار، در حد زیاد و خیلی زیاد (درصد)	عنوان زیر مولفه توسعه پایدار
۱۵	توجه مدیران دولتی به ساده زیستی و دوری از تجمل گرایی	۶۱/۸۵	پایداری اجتماعی
۱۶	بومی سازی رشته های تحصیلی براساس طرح آمایش (در راستای کاهش هزینه ها)	۱۰۰	پایداری زیست محیطی
۱۷	ترویج الگوی مصرف بهینه و معقول (با هدف تعادل در تولید و مصرف کالا)	۱۰۰	پایداری اقتصادی
۱۸	تلاش درجهت روان سازی و چابک سازی بستر تولید در سیاستگذاری های فضای کسب و کار	۹۸/۸۹	پایداری اقتصادی
۱۹	تلاش درجهت افزایش واردات دانش فنی مورد نیاز بخش های مختلف کشور	۸۳/۹۹	پایداری اجتماعی
۲۰	ارتقاء سطح بهره وری نیروی انسانی و تربیت تکنسین کارآمد و متخصص	۱۰۰	پایداری اجتماعی
۲۱	حمایت از ابتکارات و خلاقیت های طراحان و تولید کنندگان	۹۸/۸۹	پایداری اجتماعی
۲۲	انجام پروژه های عمرانی متعدد در سطح کشور	۴۴/۷۳	پایداری اقتصادی
۲۳	اهتمام بر استفاده از تولیدات داخلی مراکز دولتی و غیر دولتی	۹۸/۸۹	پایداری اجتماعی
۲۴	توجه خاص به ایجاد بستر تولید کالاهای اساسی و محصولات زیر بنایی	۱۰۰	پایداری اقتصادی
۲۵	ارائه راهبرد به بخش های تصمیم گیر و تصمیم ساز (جهت برنامه ریزی و هدف گذاری برای ارتقاء بخش های تولیدی)	۶۴/۴۷	پایداری اجتماعی
۲۶	تجاری سازی دانش (با راه اندازی کارگاه های تولیدی)	۸۱/۵۸	پایداری اجتماعی
۲۷	ایجاد تعاونی های تولید و نمایشگاه های عرضه محصولات	۶۵/۷۹	پایداری اجتماعی

شماره سوال	عنوان زیر مولفه اقتصاد مقاومتی	تاثیر در توسعه پایدار، در حد زیاد و خیلی زیاد (درصد)	عنوان زیر مولفه توسعه پایدار
۲۸	تعامل با مراکز صنعتی، بخش خصوصی، بخش های دولتی و غیر دولتی و...	۹۸/۸۹	پایداری اجتماعی
۲۹	فرهنگ سازی در زمینه تحقق اقتصاد دانایی محور	۶۹/۷۴	پایداری اقتصادی
۳۰	رشد و توسعه کارآفرینی	۹۱/۸۹	پایداری اجتماعی
۳۱	حمایت از نوسازی و تجهیز بنگاه های تولیدی به دانش فنی روز (با هدف ارتقای بهره وری و رقابت پذیری)	۸۲/۸۹	پایداری اقتصادی
۳۲	تحقق آرمان مردمی سازی اقتصادی به منظور مقاومت در مقابل تحریم ها	۶۱/۸۴	پایداری اقتصادی
۳۳	توانمند سازی جوانان برای حضور در فعالیت های مولد اقتصادی	۱۰۰	پایداری اجتماعی
۳۴	برنامه ریزی و تقویت انضباط اقتصادی	۹۸/۳	پایداری اقتصادی
۳۵	متخصصین و کارگران بخش صنعت	۸۲/۳۷	پایداری اجتماعی
۳۶	توجه به وجدان کاری به عنوان یک ارزش	۸۹/۲۱	پایداری اجتماعی
۳۷	ترویج گفتمان اقتصاد مقاومتی در جامعه	۸۹/۴۷	پایداری اقتصادی
۳۸	توسعه و نهادینه سازی فرهنگ کار کردن در جامعه	۱۰۰	پایداری اجتماعی
۳۹	ارزش کار به عنوان عبادت	۶۳/۱۶	پایداری اجتماعی
۴۰	اشاعه فرهنگ ترجیح تولید ملی بر واردات و حمایت از تولید کنندگان داخلی به عنوان پیشگازان عزت و استقلال جامعه	۱۰۰	پایداری اقتصادی

راجع به فرضیه های تحقیق:

*** ۸۸/۴۲** درصد پاسخ دهندگان در حد زیاد و خیلی زیاد معتقدند، فرهنگ کار و تولید از طریق افزایش تولید و ساخت مایحتاج مملکت موجب توسعه پایدار ج.ا.ا می گردد.. ارزش خی دوی مشاهده شده (۲۹/۲۶۳) در درجه آزادی ۳ معنی دار است در نتیجه استنباط می شود که فرضیه فرعی اول تأیید می شود.

*** ۷۸/۷۲** درصد پاسخ دهندگان در حد زیاد و خیلی زیاد معتقدند، مردمی کردن اقتصاد از طریق افزایش حذف انحصار تولید و مشارکت عامه مردم در تولید موجب توسعه پایدار ج.ا.ا می گردد. و ارزش خی دوی مشاهده شده (۳۷/۸۳۲) در درجه آزادی ۳ معنی دار است در نتیجه استنباط می شود که فرضیه فرعی دوم تأیید می شود

*** ۸۱/۳۱** درصد پاسخ دهندگان در حد زیاد و خیلی زیاد معتقدند، حمایت از تولید ملی از طریق تقویت تولید کنندگان داخلی و ارتقاء کیفی محصولات داخلی موجب توسعه پایدار ج.ا.ا می گردد. و ارزش خی دوی مشاهده شده (۳۲/۸۹۵) در درجه آزادی ۳ معنی دار است در نتیجه استنباط می شود که فرضیه فرعی سوم تأیید می شود

*** ۸۳/۹۵** درصد پاسخ دهندگان در حد زیاد و خیلی زیاد معتقدند، اصلاح الگوی مصرف از طریق مصرف بهینه محصولات موجب تقویت توسعه پایدار ج.ا.ا می گردد. و ارزش خی دوی مشاهده شده (۳۹/۰۲۶) در درجه آزادی ۳ معنی دار است در نتیجه استنباط می شود که فرضیه فرعی چهارم تأیید می شود

*** ۹۸/۳** درصد پاسخ دهندگان در حد زیاد و خیلی زیاد معتقدند، استفاده حداکثری از ظرفیت ها از طریق افزایش بهره وری و تولید موجب توسعه پایدار ج.ا.ا می گردد. و ارزش خی دوی مشاهده شده (۳۷/۱۲۶) در درجه آزادی ۲ معنی دار است در نتیجه استنباط می شود که فرضیه فرعی پنجم تأیید می شود

*** ۸۴/۲۱** درصد پاسخ دهندگان در حد زیاد و خیلی زیاد معتقدند، روح خودباوری و خود اتکائی از طریق تلاش برای تولید مایحتاج ملی و کاهش وابستگی به منابع خارجی موجب توسعه پایدار ج.ا.ا می گردد. و ارزش خی دوی مشاهده شده (۳۴/۲۸۹) در درجه آزادی ۲ معنی دار است در نتیجه استنباط می شود که فرضیه فرعی ششم تأیید می شود

* در نتیجه فرضیه اصلی تحقیق «تقویت فرهنگ کار، مردمی کردن اقتصاد، حمایت

از تولید ملی، اصلاح الگوی مصرف، استفاده حداکثری از ظرفیت ها و تقویت، روح خودباوری و خوداتکائی در توسعه پایدار در ج.ا.ا نقش آفرینی می کنند» تأیید می گردد.

یافته های تحقیق:

تجزیه و تحلیل انجام شده به وسیله آزمون فریدمن نشان می دهد که

- توجه به وجدان کاری به عنوان یک ارزش به عنوان مهمترین مولفه تاثیر گذار در تقویت فرهنگ کار و تولید در توسعه پایدار ج.ا.ا نقش دارد.
- تعامل با مراکز صنعتی، بخش خصوصی، بخش های دولتی و غیر دولتی به عنوان مهمترین مولفه تاثیر گذار در تقویت مردمی کردن اقتصاد در توسعه پایدار ج.ا.ا نقش دارد.
- ارتقاء سطح بهره وری نیروی انسانی و تکنسین کارآمد و متخصص (جهت رفع نیازهای بخش های فنی مختلف در کشور) به عنوان مهمترین مولفه تاثیر گذار در تقویت حمایت از تولید ملی در توسعه پایدار ج.ا.ا نقش دارد.
- ترویج الگوی مصرف بهینه و معقول به عنوان مهمترین مولفه تاثیر گذار در تقویت فرهنگ اصلاح الگوی مصرف در توسعه پایدار ج.ا.ا نقش دارد.
- توجه به تولید تجهیزات استاندارد با هدف صرفه جویی و کاهش مصرف انرژی به عنوان مهمترین مولفه تاثیر گذار از طریق تقویت فرهنگ استفاده حداکثری از ظرفیت ها در توسعه پایدار ج.ا.ا نقش دارد.
- تلاش در جهت تولید داخلی متنوع و با کیفیت (در جهت تبدیل شدن به صادر کننده محصولات غیر نفتی) به عنوان مهمترین مولفه تاثیر گذار در تقویت روح خودباوری و خوداتکائی در توسعه پایدار ج.ا.ا نقش دارد.

الف) منابع فارسی

کتاب‌ها:

- افتخاری، اصغر. (۱۳۸۴). **معمای امنیت عمومی در امنیت عمومی و پلیس**، تهران: انتشارات دانشگاه علوم انتظامی.
 - آقا محمدی، علی، (۱۳۹۱)، **اقتصاد مقاومتی راهی برای تحقق چشم انداز**.
 - جلالی فراهانی، غلامرضا. (۱۳۹۰). **مبانی نظر پدافند غیرعامل با رویکرد تهدیدات جدید**، تهران: انتشارات پژوهشکده مستقل پدافند غیرعامل دانشگاه جامع امام حسین (ع).
 - جلالی فراهانی، غلامرضا. (۱۳۹۱). **چهارگفتار در باب پدافند غیرعامل**، تهران: انتشارات سازمان پدافند غیرعامل.
 - قدیری اصل، باقر (۱۳۶۸)، **سیر اندیشه‌های اقتصادی**، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
 - نهایندی، هوشنگ (۱۳۵۲)، **تاریخ مختصر عقاید اقتصادی**، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
 - نجفی جزه حامد، (۱۳۹۰)، **منافع ملی و باز تعریف راهبرد بلند مدت کشور در مورد تولید مواد خام**. اولین همایش اقتصاد مقاومتی. تهران: دانشگاه علم و صنعت ایران.
- پایان نامه:
- شبستانی محمد، (۱۳۹۳)، **نقش دانشگاه فنی و حرفه‌ای در اقتصاد مقاومتی**، دانشکده علوم وفنون فارابی.
- مقالات:

- بریم نژاد، ولی. (۱۳۸۵). «توسعه پایدار و مفهوم پایداری»، **فصلنامه توسعه و بهره‌وری**، دوره اول، شماره ۱، صص ۲۷-۴۷، تهران: انتشارات آگاه.
- رکن الدین افتخاری، عبدالرضا. عینالی، جمشید. (۱۳۸۴). «ارزیابی اعتبارات خرد بانک کشاورزی در توسعه اقتصادی روستایی: مطالعه موردی روستاهای حوزه آبریز رودخانه خرارود شهرستان خدابنده»، **فصلنامه پژوهش‌های بازرگانی**، دوره نهم، شماره ۳۴، صص ۱۷۹-۲۰۱، تهران: انتشارات موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی وزارت صنعت، معدن و تجارت.
- علایی، حسین. یارعلی، نبی اله. (۱۳۸۸). «اقتصاد پایدار، توسعه پایدار». مجموعه مقالات هشتمین همایش از سلسله همایش‌های منطقه‌ای چشم انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴، صص ۵۹-۸۳، شهرکرد: انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرکرد.

- علی الحسابی، مهران و همکاران. (۱۳۹۰). «بررسی توسعه پایدار از دیدگاه اقتصادی»

و محیطی با تمرکز بر جایگاه مسکن - نمونه موردی: مسکن بافت قدیم شهر بوشهر»
دو فصلنامه اقتصاد و توسعه منطقه ای، دوره اول، شماره ۱، صص ۱۵۲-۱۶۵،
 مشهد: انتشارات دانشکده علوم اداری و اقتصادی دانشگاه فردوسی مشهد.

- قدیری معصوم، مجتبی و همکاران. (۱۳۸۹). «پایداری اقتصادی و رابطه آن با ویژگی های مکانی - فضایی؛ مطالعه موردی روستاهای دهستان کوهین شهرستان کبودرآهنگ» **فصلنامه روستا و توسعه**، دوره سیزدهم، شماره ۲، صص ۱-۲۹، تهران: انتشارات موسسه پژوهش های برنامه ریزی، اقتصاد کشاورزی و توسعه روستایی وزارت جهاد کشاورزی.

(ب) منابع لاتین:

- Hopwood, Bill, Mellor, Mary and Obrien, Geoff (2005), "Sustainable development: mapping different approaches". *Sustainable Development*, vol.13, No.2, pp.38-52.
- Midmore. Peter & Whittaker. Julie. (2000). "Survey economics for sustainable rural systems", *Ecological Economics* 35, pp 173- 189.

پ: تارنما:

- پیغامی، عادل، (۱۳۹۰)، تعریف اقتصاد مقاومتی، www.khamenei.ir
- پایگاه خبری جماران (۱۳۹۲)، سیاست های کلی «اقتصاد مقاومتی» www.jamarkan.ir
- پایگاه خبری ایسنا، www.Entekhab.ir
- پایگاه حفظ آثار و ارزش های حضرت آیت الله خامنه ای.
- دانش جعفری، داوود، (۱۳۹۱)، خصوصی سازی چگونه موجب پیشرفت اقتصادی می شود؟، خبر آنلاین، www.khabaronline.ir

